

2019

Вступ

Свобода об'єднань у профспілковій організації як запорука боротьби з корупцією

Боротьба за дотримання принципів прозорості та підзвітності в економіці, просування прав людини, розвиток громадянського суспільства та реалізація трудових прав головним чином залежать від належних гарантій свободи об'єднань. Йдеться передусім про свободу свідомих та активних громадян об'єднуватися у професійні спілки для захисту своїх прав. В Україні працівники приватних чи державних компаній часто є першими, хто дізнається про корупцію та інші незаконні схеми. Відповідно, вони повинні мати всі необхідні правові інструменти для того, щоб повідомити уповноважені органи про корупцію, а також достатньо гарантій для того, щоб не бути звільненими. В свою чергу, об'єднання працівників повинні відігравати вирішальну роль у досягненні більшої прозорості, ставши ключовим активом антикорупційної боротьби, адже принцип свободи об'єднань є фундаментальною гарантією дотримання прав викривачів корупції та їх захисту від негативних наслідків.

За визначенням, **корупція – це використання службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди.** Корупція призводить до збагачення однієї особи або невеликої групи осіб, і одночасно наносить велику шкоду більшості. За відсутності дієвої інституційної системи захисту викривачів корупції, демократично організовані професійні спілки та свобода об'єднань є найважливішим інструментом забезпечення прав викривачів, які ризикують втратити роботу або навіть зіткнутися з загрозою особистій безпеці.

Першим ризиком, з яким завжди стикаються викривачі, є загроза втратити роботу, а тому дискурс антикорупційної боротьби в даному аспекті зміщується перш за все в царину трудових прав та їх ефективного захисту. Як показує практика, реалізація принципу свободи об'єднань та права на страйк часто залишаються єдиним ефективним механізмом протидії корупції з мінімальними негативними наслідками для викривачів корупції.

Об'єднання зусиль громадянського суспільства та професійних спілок має відігравати важливу роль у здійсненні реформ та адвокації законодавчих змін щодо захисту трудових прав викривачів. Забезпечення належного функціонування трудового права як запобіжника у первинному захисті викривачів корупції від неправомірних дій чиновників чи керівників підприємства є підвалиною провадження ефективних антикорупційних реформ в Україні та подолання корупції як такої.

Законодавчі зміни не повинні обмежуватися лише впровадженням антимонопольного законодавства, оскільки часто дії роботодавців у відповідь на викриття корупції на підприємствах виходять за рамки понять мобінг та цькування на робочому місці. Дії роботодавців або ж інших осіб, наділених владними повноваженнями, можуть здійснюватися одноразово, а реакція на такі дії з боку профспілок має бути блискавичною та рішучою, аби не допустити несприятливих для працівника наслідків.

Професійні спілки, об'єднання журналістів-розслідувачів тощо є платформами для активних громадян, орієнтованих на досягнення справедливості задля вирішення соціально-економічних питань на підприємствах в різних галузях економіки. Не дивно, що великий відсоток профспілковців є одночасно антикорупційними активістами, які просувають культуру відкритості, прозорості та підзвітності на робочому місці, таким чином сприяючи сталості економіки та попереджуючи значні потенційні збитки.

Варто пам'ятати, що викривачі зазвичай діють в інтересах суспільства. Завдяки своїй публічній позиції щодо порушень закону з боку роботодавців, чиновників або інших осіб, наділених владними повноваженнями. І саме рядові працівники мають доступ до суспільно важливої інформації в організації чи на підприємстві приватного або ж державного сектору.

За даними **Організації економічного співробітництва та розвитку**, лише третина підприємств у всьому світі мають затверджені внутрішні положення про захист викривачів корупції від переслідувань та упередженого ставлення на робочому місці. Зважаючи на це, саме профспілки можуть стати джерелом підтримки та захисту для працівників, надаючи їм рекомендації щодо того, як діяти у разі наявності підозри про корупцію на підприємстві, а також інформуючи членів профспілок про їхні права.

За даними багатьох джерел, **зокрема Хуана Пабло Богославського, Незалежного експерта ООН щодо впливу зовнішнього боргу**, концентрація дефіцитних ресурсів у кишенях олігархів чи корумпованих власників бізнесу посилює бідність та перешкоджає економічному зростанню. У цьому контексті профспілки як організації можуть протидіяти цим тенденціям та сприяти процвітанню бізнесу. Профспілкові активісти повсякчас є запобіжниками незаконних дій та корупційних схем на підприємствах, знаючи з досвіду про важливість соціального діалогу для покращення умов праці та формування позитивної репутації підприємств. На прикладі Німеччини, Швеції, Норвегії, Фінляндії тощо можна з упевненістю стверджувати, що діяльність сильних професійних спілок забезпечує розвиток бізнесу та допомагає будувати життєздатну економіку.

Як кажуть у народі, копійка гривню береже. Так і кожна додаткова гривня, яку працівники отримують до своєї заробітної плати під час колективних переговорів, стимулює внутрішній попит та зростання економіки. Кожна додаткова гривня, що надходить до заробітної плати – це інвестиція у процвітання України та гарантія того, що дані кошти не опиняться у офшорах олігархів.

Дана публікація висвітлює історії профспілок та окремих працівників, які боролися з корупцією і вигравали, або принаймні створювали резонанс у публічному просторі, що вже є перемогою, оскільки корумповані чиновники існують лише у культурі мовчання та терпимості до такого явища як корупція.

Цей ресурс був розроблений Коаліцією «Солідарність проти корупції» (СПК), до якої входять Центр Солідарності, Громадська організація «Трудові ініціативи», а також найбільші українські та регіональні профспілкові організації. СПК – партнерство організацій громадянського суспільства, спрямоване на зміцнення свободи асоціації задля протидії корупції в Україні та поза її межами.

Трудове право як інструмент захисту викривачів

Сьогодні в Україні чинне трудове законодавство є доволі прогресивним в розрізі захисту прав найманих працівників, втім для більш ефективного використання можливостей викриття корупції воно потребує змін, спрямованих на формування ще більшої охоронної ролі трудового права. Іншим викликом на шляху забезпечення гідного захисту трудових прав викривачів є формування дієвої інституційної спроможності до охорони та захисту цих прав – реформування судів та посилення державного контролю та нагляду за дотриманням законодавства про працю.

Що ж необхідно зробити в законодавчому полі, аби покращити ситуацію з наданням особам, що намагаються боротися з корупцією на своїх робочих місцях, більшого правового захисту?

Законодавство щодо протидії мобінгу

Зазвичай особа, що викриває корупцію, стикається з цькуванням з боку керівництва організації, у якій працює.

У Верховній Раді України 8-го скликання було зареєстровано законопроект № 10118-1, який покликаний протидіяти мобінгу (цькуванню) на робочому місці. Законопроект вводить у правове поле поняття «мобінг» – «психологічний та/або економічний тиск, цькування, створення нестерпних умов з метою доведення працівника до звільнення чи настання інших несприятливих для працівника наслідків». Також проект закону містить ефективні методи запобігання мобінгу та покарання за його прояви відносно працівників.

Забезпечення законодавчого захисту викривачів корупції є одним із кроків гармонізації українського законодавства до найкращих взірців європейського трудового права та стандартів захисту викривачів.

Відповідність стандартам Міжнародної організації праці

Необхідно гарантувати збереження усіх наявних трудових прав, що передбачені чинним законодавством та ратифікованими конвенціями Міжнародної організації праці при ухваленні будь-яких законів, що стосуються сфери праці та зайнятості.

Раз по раз в законодавчих пропозиціях змін до трудового законодавства України підіймається тема впровадження в Україні короткострокових трудових договорів для усіх категорій працюючих. Така новація, окрім того, що порушує принципи Конвенції МОП № 158, буде мати катастрофічний вплив на мотивацію особи викривати корупцію – якщо працівник буде «на гачку» короткострокового трудового договору і усвідомлювати, що наступного місяця можуть не продовжити договір на цілком законних умовах, це зведе нанівець будь-які спроби формування в Україні культури викриття корупції та ефективної їй протидії.

Досвід ЄС

Посилення захисту прав викривачів також є важливим кроком до відповідності українського законодавства кращим світовим практикам у цій сфері. У квітні 2019 року Європейський парламент ухвалив положення про захист викривачів, зокрема від звільнення, пониження в посаді та інших форм негативного впливу на них. «Ми повинні захищати викривачів від помсти, звільнення, пониження у посаді чи позовів проти них в суді за те, що вони зробили корисні для суспільства речі», – заявив віцепрезидент Європейської комісії Франс Тіммерманс. «Це допоможе подолати шахрайство, корупцію, уникнення оподаткування та зменшити шкоду навколишньому середовищу».

Згідно з результатами опитувань, проведених Єврокомісією в ході публічних слухань щодо захисту викривачів корупції, 85% працівників бояться викривати корупцію або розголошувати відому їм інформацію через страх упередженого ставлення з боку роботодавця, а також страх втратити роботу. Новий стандарт ЄС є новаторським у своїх положеннях та може стати гарним прикладом для інших країн.

Він впроваджує безпечні канали повідомлення інформації як в межах організації, так і до компетентних органів державної влади. Якщо в разі викриття корупції не вжито відповідних заходів, або у випадках, коли на повідомлення до органів влади немає реакції, викривачам дозволяється оприлюднювати суспільно важливу інформацію, у тому числі шляхом виступу в ЗМІ.

Успіх антикорупційних реформ залежить від наявності ефективного трудового законодавства

Мінімізація чи навіть викорінення корупції в Україні залежить від успішного правозастосування трудового законодавства, що має захищати викривачів. Захист викривачів має вирішальне значення для сприяння формуванню культури підзвітності як у приватному, так і в державному секторах, а демократично організовані професійні спілки мають унікальні важелі для підвищення обізнаності про важливість викриття корупції. Сильні об'єднання можуть створити основу для більш демократичного суспільства, що базується на цінностях доброчесності та нульової терпимості до корупції.

Працівники та профспілки проти корупції: історія боротьби

Профспілкові кампанії проти корупції

Конфедерація вільних профспілок України (КВПУ) – це одне з найбільших незалежних профспілкових об'єднань в Україні, яке представляє сотні тисяч працівників. Протягом двадцяти років ця організація послідовно дотримується демократичних принципів та проєвропейського вектору розвитку українського суспільства. Витоки КВПУ – в шахтарському русі 1980-х років; саме шахтарські страйки проти свавілля владної верхівки стали передумовою розпаду Радянського союзу та здобуття Україною незалежності. З часів створення у 1998 р., масштаби діяльності КВПУ зростають – наразі до Конфедерації входять одинадцять галузевих профспілок та п'ятнадцять регіональних профспілкових організацій. КВПУ просуває демократичні реформи в Україні, підтримуючи активних та свідомих працівників у їх прагненні змінити свої громади на краще.

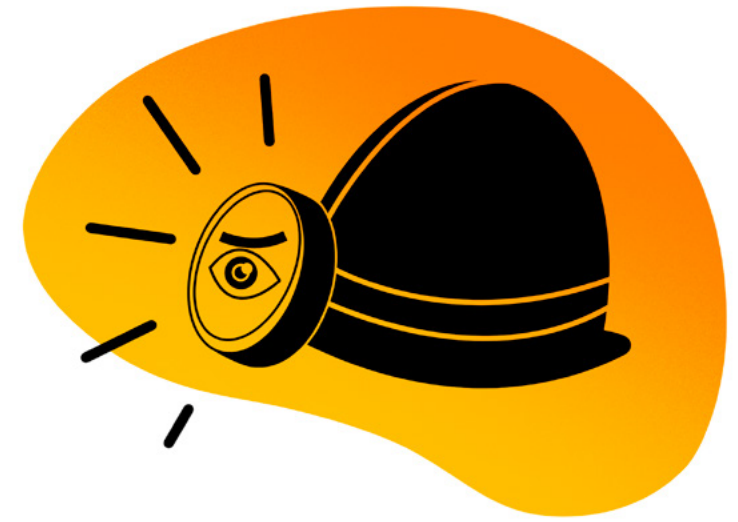
КВПУ успішно співпрацює з антикорупційними громадськими організаціями і всіляко підтримує викривачів у профспілкових організаціях, які входять до Конфедерації. Найбільш корумпованими галузями, в яких представлені активісти-викривачі із КВПУ, є вугільно-енергетична галузь, транспортна сфера.

Викриття корупції на залізниці

Весна 2018

- Вільна профспілка залізничників України (далі–ВПЗУ), яка входить до складу КВПУ, організували «італійський страйк», протестуючи проти незадовільного стану технічного обладнання та численних порушень охорони праці, що були за повідомленням спілчан викликані численними корупційними схемами. Більшість рухомого складу Укрзалізниці не оновлювалася ще з 1960-го року і більше 90% локомотивів зношені (згідно з даними профспілки). Залізничники, які працюють в депо Кривого рогу, Запоріжжя, Тернополя, Пологи́в, Дарниці (Київ) та Львову долучилися до страйку, який тривав майже два місяці.

Шахтарські профспілки борються за повернення зарплат

2018-2019

- Незалежна профспілка гірників України, що входить до КВПУ, своїми протестами та медійними кампаніями бореться за повернення зарплат та привернення уваги громадськості до масштабної корупції у вугільному секторі України.
- Протести НПГУ у 2018 році допомогли повернути понад 260 млн гривень (понад 10 млн гривень) невипланих зарплат.

Історія Ганни Соломатіної, викривачки корупції в НАЗК

Історія Ганни Соломатіної набула розголосу в Україні та поза її межами. У 2017-му році, пані Соломатіна, яка займала посаду керівниці Департаменту фінансового контролю та моніторингу способу життя НАЗК, повідомила про корупцію в Національному агентстві з питань запобігання корупції, після чого її звільнили. Згідно зі свідченнями Соломатіної, її було звільнено в знак помсти за публічний розголос, якого набула її заява про корупцію в одному з ключових антикорупційних відомств.

Саме Ганна Соломатіна вперше привернула увагу громадськості до проблем із НАЗК та запропонувала переглянути структуру та функції цього антикорупційного органу. За час своєї діяльності у НАЗК перевірили лише близько 300 декларацій. При такому темпі роботи, НАЗК було б необхідно 3600 років, щоб проаналізувати всі декларації у реєстрі. За словами пані Соломатіної, єдиний шлях до відновлення репутації НАЗК – повний перезапуск агентства.

Хоча невідомо, чи Ганні Соломатіній вдасться повернути собі роботу, вона вже заявила про себе в якості активістки та громадської діячки, виступаючи на захист викривачів корупції та просуваючи дискурс реформи антикорупційних органів.

У грудні 2018-го року Ганну Соломатіну було визнано однією з топ-5 реформаторів року, поряд із Ларисою Гольник, Катериною Гандзюк, Галиною Чижик, та Сергієм Горбатюком, за версією видання Kyiv Post.

Юридична клініка та правничий хаб ГО «Трудові ініціативи»: антикорупційні кейси

Юридична клініка ГО «Трудові ініціативи» надає комплексну юридичну допомогу у справах, пов'язаних із порушенням трудових прав, у тому числі й справ, які стосуються корупції на підприємствах. В середньому, юристи ГО «Трудові ініціативи» надають понад 130 консультацій на місяць як для окремих працівників, так і для представників профспілкових організацій. Сто відсотків консультацій надаються безкоштовно та анонімно, аби задовольнити потребу в доступних та якісних юридичних послугах для працівників, правами яких роботодавці часто зловживають, у тому числі й для отримання власної вигоди.

Значну частину індивідуальних консультацій у ГО «Трудові ініціативи» було надано з питань, які стосуються викриття корупції у державному та приватному секторі.

Антикорупційні юридичні кейси із портфоліо ГО «Трудові ініціативи», 2018-2019 рр.

* Для того, щоб максимально гарантувати безпеку осіб, які звернулися за юридичною допомогою до ГО «Трудові ініціативи», значна частина фактичної інформації про вказані справи є прихованою, в тому числі не згадуються назви деяких підприємств та імена фігурантів справ.

- Після консультації з юристами ГО «Трудові ініціативи» та в результаті колективного трудового спору, працівникам одного з найбільших підприємств Одеської області було виплачено більше 10 мільйонів гривень зарплатної заборгованості. Члени профспілки працівників даного підприємства стверджують, що заборгованість виникла через масштабну корупцію та відмивання коштів, призначених на виплату зарплат працівникам.
- Одинокую матір було звільнено через те, що їй було відомо про корупційні схеми, які проходили через бухгалтерію підприємства. Згідно із законодавством про працю України, звільнення одинокої матері є незаконним. Юристи ГО «Трудові ініціативи» надали юридичну підтримку для працівниці та представляли її в суді. В результаті суд виніс рішення на користь працівниці та присудив їй 220 000 грн середнього заробітку за час вимушеного прогулу.
- Члени місцевої профспілки медичних працівників на Івано-Франківщині виступили проти скорочення 800 працівників центральної міської лікарні. Представники профспілки повідомили, що рішення керівництва про скорочення було наслідком корупційної схеми, яка покривала неналежне використання коштів, які мали б надходити на оплату праці персоналу лікарні.
- Юристи ГО «Трудові ініціативи» надали консультації для активістів профспілки гірників однієї із державних шахт на заході України. Профспілковці викрили схему, за якої керівництво шахти змушувало працівників давати хабарі, щоб отримати додаткові дні відпустки, які і без того передбачені законом.

- Вперше в Україні юристи ГО «Трудові ініціативи» надали підтримку працівникам так званої «гіг економіки», або ж нової економіки. Тисячі працівників не є працевлаштованими офіційно в одній з найбільших служб доставки, яка працює на основі додатку. Крім того, як повідомляли ЗМІ з посиланням на дані ДФС, дана компанія не сплатила мільйонні суми належних податків. Кур'єри, які працюють на цю компанію, вирішили об'єднатися в профспілку та сформулювали вимоги про визнання трудових відносин між кур'єрами та компанією, а також підняли питання про ухилення компанії від сплати податків.
- Юристи ГО «Трудові ініціативи» допомогли активістам невеликого містечка на сході України повернути карету швидкої допомоги, яку менеджмент лікарні хотів незаконно привласнити. Представники профспілки медичних працівників повідомили експертів юридичної клініки про спробу «списати» та згодом перепродати машину швидкої допомоги. Завдяки тиску профспілковців та значному розголосу на місцевому рівні, автомобіль було повернуто в розпорядження лікарні.
- Директор однієї зі шкіл у Миколаєві вимагав хабара обсягом 1000 доларів США від підлеглих – викладачі школи мусили сплатити повну суму хабара в обмін на продовження контракту. Активісти місцевої профспілки зателефонували на гарячу лінію ГО «Трудові ініціативи», щоб отримати експертну підтримку та поради щодо наступних дій працівників.
- В суді наразі розглядають справу щодо мобінгу та переслідувань на робочому місці в одній із шкіл міста Рівне. Двох викладачок місцевої школи у Рівному змушували давати хабарі, аби їм продовжили строк дії контракту. Окрім того, директор та адміністрація школи чинили психологічний тиск на працівниць. Коли вони відмовились давати хабарі, обох було безпідставно звільнено. Справа щодо незаконного звільнення та догани, яку отримала одна з викладачок, триває.

- В адміністрації відомого банку з офісом у Києві відмовились виплачувати зарплату працівникам, які виконували клінінгові роботи у великій кількості приміщень банку. Коли кадрову документацію було вилучено судом, виявилось, що в списках працівників банку значилися особи, які не виконували клінінгові роботи, але за якими були закріплені посади прибиральників. Кошти, які мали бути використані для оплати праці працівників клінінгової компанії, були включені в корупційну схему та відмиті на користь менеджменту банку.

Свобода асоціації проти корупції: що далі

Українці віддавна об'єднуються заради боротьби за цінності свободи та демократії. Саме тому профспілки є потужним механізмом реалізації найбільш глибоких цінностей українців, і профспілкові механізми захисту працівників від переслідування варті уваги та законодавчої підтримки.

Дана публікація є важливим кроком вперед у визначенні досягнень та потреб окремих активістів та профспілок, які просувають культуру прозорості та підзвітності в Україні. Подальші зусилля організацій громадянського суспільства та антикорупційних активістів варто спрямовувати на підтримку демократично організованих профспілок, які розбудовують платформу для прогресивних змін і таким чином сприяють економічному розвитку країни.

Дану публікацію розроблено ГО «Трудові ініціативи» (www.trudovi.org), в рамках проекту «Солідарність Проти Корупції» Центру Солідарності (www.solidaritycenter.org).

Солідарність Проти Корупції – партнерство між профспілками та громадянським суспільством, спрямоване на зміцнення свободи асоціації задля протидії корупції в Україні.

«Трудові ініціативи» – українська громадська організація, що створена з метою захисту трудових прав працівників в Україні, дотримання законності у сфері трудових відносин, та підтримки соціально справедливого розвитку України.

Всі права на розповсюдження та видання цієї публікації належать Центру Солідарності.

Копіювати і поширювати інформацію, зазначену в публікації, дозволено лише за згоди її власників із зазначенням джерела інформації.

Ілюстрації: Женья Олійник

2019